

УДК 94(477.63) «1932/1933»

Голодомор 1932–1933 років у свідченнях жителів Широківського району Дніпропетровської області

Наталія Розумна

Бакалавр, здобувач ступеня магістра

ORCID: 0000-0003-0259-4837

nataliarazumna@gmail.com

*Криворізький державний педагогічний університет,
проспект Гагаріна, 54, м. Кривий Ріг, Україна, 50086*

Анотація. *Мета статті* – на підставі аналізу спогадів очевидців охарактеризувати події Голодомору 1932–1933 рр. (на прикладі Широківського району Дніпропетровської області). *Методи дослідження:* теоретичні – евристика та аналіз наукової історичної літератури, порівняльно-історичний; спеціально-наукові – систематизація, бібліографічний. *Основні результати:* висвітлено засади оформлення, перебіг та наслідки Голодомору на території Широківського району за допомогою залучених спогадів очевидців. *Практичне значення:* матеріали статті будуть корисні при вивченні Голодомору як суспільно-політичної катастрофи. *Оригінальність:* використано відтворення історичних подій на базі свідчень їх очевидців. *Наукова новизна:* розширення та доповнення історичної картини подій Голодомору на Широківщині за допомогою детального аналізу опрацьованих свідчень. *Тип статті:* археографічна.

Ключові слова: голод; свідчення очевидців; колективізація; індустріалізація; хлібозаготівлі.

Надійшла до редколегії 12.07.2019

Прорецензована 20.07.2019

Рекомендована до друку 31.07.2019

**The Holodomor of 1932–1933 in the Testimonies
of the Inhabitants of the Shyroktivskyi Raion
of the Dnipropetrovska Oblast**

Natalia Rozumna

Bachelor, Master's Degree Student

ORCID: 0000-0003-0259-4837

nataliarazumna@gmail.com

Kryvyi Rih State Pedagogical University,

54 Gagarin avenue, Kryvyi Rih, Dnipropetrovska oblast, Ukraine, 50086

Abstract. The purpose of the article is to describe the events of the 1932–1933 Holodomor (based on the example of Shyroktivskyi raion of the Dnipropetrovska oblast) based on the analysis of eyewitness's memoirs. *Methods of research:* theoretical – studying and analysis of scientific historical literature, search, comparative-historical; special-scientific – systematization, comparison, bibliographic. *Main results:* the course and consequences of the Holodomor in the Shyroktivskyi raion are covered with the help of eyewitness accounts. *Practical meaning:* recommended for studying when studying this topic. *Originality:* historical events were used based on evidence from their eyewitnesses. *Scientific novelty:* expansion and additions to the historical picture of the events of the Holodomor in the Shyroktivskyi raion by means of a detailed analysis of the worked out testimony. *Type of article:* archeographic.

Keywords: Hunger; Testimony; Eyewitnesses; Collectivization; Industrialization; Grain Procurements.

Received 12.07.2019

Reviewed 20.07.2019

Accepted 31.07.2019

Постановка проблеми. Тема Голодомору 1932–1933 рр. в Україні, який забрав життя мільйонів українців, не буде вичерпана, допоки в живих залишатиметься хоча б один з тих, хто пройшов крізь його пекло, дивом вижив і, незважаючи на пройдені десятиліття, зі страхом і болем згадує пережите. Ця жахлива подія пройняла чорною стрічкою не одне покоління народу. Позаяк найстрашнішим й досі залишається факт, що Голодомор не був спричинений стихійно природним явищем чи природним катаклізмом, до цього безхліб'я держава послідовно і неухильно власноруч штовхала село.

Трагедія Голодомору є мірилом здатності нашого народу бути нацією, котра справді є державницькою і самодостатньою. З огляду на це страшні уроки голоду, шана про невинно закатовані жертви повинна залишитись у пам'яті народу на довші часи. Оскільки Голодомор не підлягає забуттю, актуальність обраної теми дозволить розкрити не лише причини та наслідки Голодомору 1932–1933 рр., а власне визначити і окреслити його особливості, з'ясувати першопричини і перебіг подій на прикладі Широківського району Дніпропетровської області.

Історіографія. Тема цього дослідження була предметом розгляду багатьох зарубіжних та вітчизняних дослідників, зокрема Дж. Мейса, Р. Конквеста, С. Кульчицького, В. Марочка та інших.

Мета дослідження – на підставі аналізу спогадів очевидців охарактеризувати події Голодомору 1932–1933 рр. (на прикладі Широківського району Дніпропетровської області)

Джерела. Дослідження спирається на комплекс архівних та опублікованих історичних джерел.

Виклад основного матеріалу. Насильницька, форсована колективізація, здійснювана за директивами Й. Сталіна через партійно-державні постанови ЦК ВКП(б) та Раднаркому СРСР, вертикаль влади, якій населення України не бажало підкорятися, розкуркулювання, конфіскаційні хлібозаготівлі, вилучення у селян під час подвірних обшуків усіх продуктів харчування, вивезення зерна з України – все це так чи інакше обумовило Голодомор 1932–1933 рр. та призвело до масштабного вимирання хліборобських сімей, сіл, хуторів... Голод було спровоковано, щоб здійснити масове винищення кращих сил українського народу, тримати його в страхові й покорі (Веселова, О. М., б.д.). Як зауважив Джеймс Мейс, «примусова колективізація була трагедією для всього радянського селянства, та для українців то була особлива трагедія» (Мейс, Джеймс, б.д.). «Щоб централізувати повну владу в руках Сталіна, потрібно було вигубити українське селянство, українську інтелігенцію, українську мову, українську історію у розумінні народу, знищити Україну як таку. Калькуляція дуже прос-

та і вкрай примітивна: нема народу, отже, нема окремої країни, а в результаті – нема проблем» (Ратнер, О., Степовичка, Л. та Чабан, М., 2008). Аrenoю державних подій стали тисячі населених пунктів, знаючи непоправних втрат, наслідки яких відчутні до сьогодні.

Голодною хвилею Голодомор 1932–1933 рр. прокотився по Дніпропетровській області, не оминувши й Широківського району. Сумна сторінка цієї трагедії відбилася в пам'яті кожного мешканця даного краю. На жаль, на сьогодні очевидців подій залишилось дуже мало, однак можливість особисто поспілкуватися з жертвами цього лиха, відчути біль, переживання тих людей, які змогли пізнати жакливі часи, що випали на їхню долю, й досі існує. Завдячуючи таким свідченням, ми можемо наочно простежити хід подій, отримати додаткову потужну джерельну базу для всебічного дослідження геноциду Українського народу.

Свідчення очевидців – жителів Широківщини – дозволяють відновити та більш детально охарактеризувати події важких 1932–1933 рр. Зокрема, про події суцільної колективізації розповідав мешканець смт. Широке Деркач Володимир Єфремович: «Наша сім'я мешкала на шостій ділянці Широкого, неподалік від теперішньої вул. Радгоспної. Батько був напівселянином і напівробітником. Мав три десятини землі, коня, корову, якийсь реманент. Земля ця не могла прогодувати сім'ю, в якій вже малося четверо дітей – троє хлопців і дівчинка. Тож після завершення сільгоспробіт батько йшов працювати на рудник «Інгулець». Тоді, в кінці двадцятих років минулого століття, це було можливим. Сім'я наша не жирувала, але й не голодувала. Та ось настали часи суцільної колективізації. Назвали її добровільною, насправді ж від початку й до кінця вона була примусовою. Землю, тяглову силу, реманент (бричку, плуг, борону) забрали до СОЗу (спільний обробіток землі). Деякий час у сім'ях залишались корівки, але й вони не давали спокою колективізаторам. Тому під осінь 1930 року забрали в людей і їх. Акцію проводили єврей Пазік з колонії і червоноармієцькацап Шкуро. Підводою ті під'їжджали до двору, силоміць виводили корову, прив'язували її й таким чином доставляли у двір СОЗу. Але там, куди звели наших годувальниць, не виявилося дрібниці – корму для тварин. Тому, познущавшись над ними декілька днів, корів дозволили розібрати їх власникам» (Деркач, В., 2012). У своїх спогадах Володимир Єфремович також відобразив конфіскаційні хлібозаготівлі й вилучення у селян під час подвірних обшуків усіх продуктів харчування. Чоловік цю подію згадує так: «Не встигли односельці оговтатись від колективізації, як прийшла нова, ще жакливіша біда. Восени 1931 року розпочалася компанія тотального вигрібання з сільських

дворів усього їстівного. Робилося це задля виконання плану хлібзаготівлі. В кожен двір принесли повістку з вимогою здати кілька центнерів збіжжя. Здали. Дихнули з полегшенням. Але через тиждень-два розносили нові повістки про чергову задачу зерна. Під тиском погроз, що сипалися на голови односельців, й цього разу відвезли й здали зерно, сподіваючись, що після цього їх залишать у спокої. Але з часом їм принесли нові повістки. Коли ж люди перестали реагувати на них через відсутність зерна, або тому, що приховали якусь його кількість для власних потреб, почалися повальні обшуки дворів... в сім'ї не залишилось ні зернинки. До нас увірвався голод» (Деркач, В., 2012).

Павлов Дмитро Прокопович, мешканець села Новокурського, 1914 року народження, згадуючи події Голодомору, говорить: «Я стверджую, що справді в 1932–33 рр. був голод. Причиною голоду було вилучення продуктів харчування у селян, як говорили, «на піддержку індустріалізації», а засухи тоді не було. Вирощене відбирали спеціальні комісії, не комунисти. Про винагороду від влади за донесення на сусіда за приховування зерна нічого не знаю. Існував закон «про п'ять колосків», згідно з яким судили тих, хто посмів збирати колоски. Їх позбавляли волі. З голоду люди почали вмирати на кінець зими 1932 року» (Ратнер, О., Степовичка, Л. та Чабан, М., 2008, с. 373).

Жураховська Інна Анатоліївна, 1908 року народження, мешканка села Андріївка, казала: «За своє життя довелося мені пережити два лиха: голод і війну, але навіть і сьогодні від спогадів кидає в жах. Адже врожай в 1932 був багатий. Радувало, що нарешті буде достаток. Вже під глибоку осінь було вивезено з колгоспу все зерно. Забрано і насінневий фонд. А потім витрушували у людей до останньої зернини. І настала біда...» (Ратнер, О., Степовичка, Л. та Чабан, М., 2008, с. 372).

Серед тих широчан, хто пізнав голод сповна, був і Апросюхін Іван Олексійович, 1923 року народження. На зустрічі з учнями Калинівської СЗШ 2012 р. він відкрив інші сторони цієї страшної події, зокрема розкуркулення постало в його пам'яті так: «У селі куркулили, а мій батько був ще й активістом. Колгоспи коли організовували, то він був десяцьким. Тоді кожне село ділилося на 10 дворів і на 10 дворів був десяцький. І відповідав він за те, щоб ворів не було, за те, щоб був порядок. Ну і заставили одного разу мого батька забрати корову у так званого куркуля. Їх 12 душ у сім'ї. То не считалось, що їх 12 душ. Тепер один живе і корову держе, а то було 2–3 корови, коняка, хата добра, ото вже і куркуль, а що 12 чоловік – ніхто не считав. А батько відказався. Зробили так, що він ноччю втік із села, потім робив на шахті» (Апросюхін, І. О., 2012).

Шрамко Євлампія Григорівна, 1906 року народження, жителька села Швейцарія (Дачне), пригадувала події Голодомору: «Розкуркуллення і голод тоді ходили разом. Сім'я мого свекра Шрамка Д. П. вважалася заможною. В них було дві корови, двоє коней, молотарка, косарка, сівалка, вівці, домашня птиця. Коли створювали колгосп, їх вперше розкуркулили: забрали коней і весь реманент. Та свекор все рівно відмовився вступати в колгосп, продовжив самостійно господарювати.

В 1932 році колгоспну безгосподарність, що стала основою значного зниження хлібозаготівель, вирішили виправити за рахунок грабунку селян, особливо за рахунок селян-одноосібників. В сім'ї мого свекра сільські активісти на чолі з приїжджим десятитисячником забрали все зерно, городину, фрукти, худобу малу і велику, домашню птицю і навіть вивезли солому, бо думали, що в ній багато залишилося необмолочених колосків... А ще пам'ятаю, що взимку 1932–1933 рр. активісти любили навіщати будинки, в яких вночі з димаря йшов дим, думали, що готують їсти, і приходили шукати запаси. Зривали поли, протикали постіль, рили в соломі, копали городи, шукаючи їстівні запаси» (Ратнер, О., Степовичка, Л. та Чабан, М., 2008, с. 376).

Житель села Водяне Доценко Ілля Артемович, 1923 року народження, про події Голодомору в селі Кряжовому зазначав: «Спочатку в 1930 р. організували колгоспи в кожному селі. Але вони розбіглися. Тоді під натиском уповноважених райкому розкуркулювали «так званих» куркулів (заможних селян), організували один колгосп з трьох сіл – Кряжове, Новий Сад і Подове. Колгосп називали ім. Ворошилова. Головою колгоспу був Ульченко Олексій Павлович. У 1932 році з колгоспу увесь хліб вивезли (здали державі), і почався страшний так званий «іскусвенний» голод 1932–1933рр. Особливо був великий голод ранньою весною 1933 р. ... Цей голодомор знищив основу, на якій стояли сільські люди (хазяї), дуже підкосив у них віру у Радянську владу, відкинув село в розвитку на декілька десятиліть назад» (Касьянов, О. В., 2008, с. 331).

Висновки. Страшно навіть через півстоліття ступати болючими стежками пам'яті про небачений у світі Голодомор, який стався на землі нашого краю. Досі здається неможливим, що в Україні – житниці всієї тодішньої радянської імперії – раптово зник хліб і люди залишилися без зернини. Пухли старі й малі, вмирали роди і села. Смерть чигала на шляхах, на полі, по хатах. Однак саме завдячуючи спогадам очевидців ми маємо змогу стверджувати, що Голодомор зрештою був, і саме такі свідчення дають нам можливість на адекватну реконструкцію минулого України.

Бібліографічні посилання

Веселова, О. М., б.д. Увічнення пам'яті жертв голоду-геноциду 1932–1933 рр. в Україні. *Український інститут національної пам'яті*. Доступно на: <<http://www.memory.gov.ua/publication/uvichnennya-pamyati-zhertv-golodu-genotsidu-1932-1933-pp-v-ukraini>> (дата звернення: 14.03.2019).

Мейс, Джеймс, б.д. Спадщина голодомору: Україна як постгеноцидне суспільство. *Міська спеціалізована молодіжна бібліотека «Молода гвардія»*. Доступно на: <http://msmb.org.ua/books/thematic_bibliography/292/> (дата звернення: 14.03.2019).

Деркач, В., 2012. В одній долі вмістилося стільки, що вистачило б на багатьох. *Вісник*, 24 листопада, с. 7.

Ратнер, О., Степовичка, Л. та Чабан, М., 2008. «І поліг наш народ, наче скошене жито...». Голодомор 1932–1933 років на Дніпропетровщині. Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС.

Апросюхін, І. О., 2012. *Спогади Апросюхіна Івана Олексійовича, 1923 р. н.* Особистий архів Розумної Н. І.

Касьянов, О. В., 2008. Розкуркулення, колективізація, Голодомор на Дніпропетровщині (1929–1933 роки). Дніпропетровськ: Герда.

References

Veselova, O. M., n.d. Uvichnennya pamyati zhertv holodu-henotsydu 1932–1933 rr. v Ukrayini [The perpetuation of the memory of the victims of the 1932–1933 famine genocide in Ukraine]. *Ukrayins'kyu instytut natsional'noyi pam'yati* [Ukrainian Institute of National Remembrance]. Available at: <<http://www.memory.gov.ua/publication/uvichnennya-pamyati-zhertv-golodu-genotsidu-1932-1933-pp-v-ukraini>> (Accessed 14.03.2019).

Mace, James, n.d. Spadshchyna holodomoru: Ukrayina yak posthenotsyдне suspil'stvo [Heritage Holodomor: Ukraine as a post-genocidal society]. *Mis'ka spetsializovana molodizhna biblioteka «Moloda hvardiya»* [Specialized City Youth Library «Young Guard»]. Available at: <http://msmb.org.ua/books/thematic_bibliography/292/> (Accessed: 14.03.2019).

Derkach, V., 2012. V odniy doli vmistylosya stil'ky, shcho vystachylo b na bahat'okh [One fate would be enough for many]. *Visnyk*, November 24, p. 7.

Ratner, O., Stepovychka, L. and Chaban, M., 2008. «I polih nash narod, nache skoshene zhyto...». *Holodomor 1932–1933 rokiv na Dnipropetrovshchyni* [«And our people laid down, as if they were rye ...»]. *The Holodomor of 1932–1933 in the Dnipropetrovsk region*. Dnipropetrovsk: ART-PRES.

Aprosyukhin, I. O., 2012. Spohady Aprosyukhina Ivana Oleksiyovycha, 1923 r. n. [Memoirs of Ivan Aprosyukhin, born in 1923]. Personal Archive of N. I. Rozumna

Kas'yanov, O. V., 2008. *Rozkurkulennya, kolektyvizatsiya, Holodomor na Dnipropetrovshchyni (1929–1933 roky)* [Dispossession, Collectivization, Holodomor in Dnipropetrovsk Region (1929–1933)]. Dnipropetrovsk: Herda.